

Психолого-педагогічний семінар

«Стилі та моделі педагогічного спілкування»

1. Відеопригта «Про вчителя»

Оголошення теми зустрічі

2. Вправа «Портрет сучасного вчителя»

Мета; створити портрет сучасного вчителя.

Психолог. По черзі назвіть ті риси, які, на ваш погляд, мають бути у сучасного вчителя (Сучасний учитель справедливий, об'єктивний; часто і охоче посміхається; має хороше почуття гумору; природно поводитьься; веселий, тактовний; упевнений в собі, дисциплінований; уміє посміятися над собою, самокритичний; швидко викликає людину на розмову, чуйний; доброзичливий, з ними легко в спілкуванні; відповідальний, відкритий, щирий;)

Отже, сучасний учитель повинен мати такі риси... *(перераховують названі риси).*

Професія учителя одна з самих шанованих, почесних і відповідальних професій. Успіх педагогічної діяльності багато в чому залежить: від комунікативних здібностей учителя, від його уміння налагодити правильні взаємини з дітьми

Спілкування – це міжособистісна та між групова взаємодія, основу якої становить пізнання один одного і обмін певними результатами психічної діяльності (інформацією, думками, почуттями, оцінками).

Педагогічне спілкування — система соціально-психологічної взаємодії між учителем та учнем, спрямована на створення оптимальних умов для спільної діяльності.

Для цього педагогові потрібно уміти: оперативно і правильно орієнтуватись в постійнозмінюваних умовах спілкування, знаходити відповідні комунікативні засоби, які відповідали б його індивідуальності. Професійне педагогічне спілкування передбачає високу його культуру, яка засвідчує вміння педагога реалізувати свої можливості у виборі певного стилю педагогічного спілкування.

Стиль педагогічного спілкування - усталена система способів і прийомів, які використовує вчитель під час взаємодії з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі.

Напевно, практично кожному з нас доводилося спостерігати таку картину: два зовсім однакові класи, але в одному «усі ходять по струнці», а в іншому навіть і не зрозуміти, «хто є хто»: де вчитель, а де діти.

Із цією проблемою пов'язані різні стилі педагогічного спілкування.

Давайте спробуємо визначити, який стиль спілкування властивий кожному з вас.

Авторитарний стиль керівництва серед педагогів традиційний (чітка батьківська позиція за Е. Берном) і, на перший погляд, найефективніший. Нас самих виховували у школі, у сім'ї, тому тяжіння до таких методів закладене в нас дуже глибоко. Учитель авторитарний, образно говорячи, застібнутий на всі гудзики.

Авторитарному стилеві властивий диктат, який перетворює одного з учасників комунікативної взаємодії на пасивного виконавця, пригнічує його самостійність та ініціативу. Авторитарний вчитель самочинно визначає спрямованість діяльності групи. Це гальмує ініціативу, пригнічує учнів. Головні форми взаємодії за такого стилю спілкування - наказ, вказівка, інструкція, догана. Навіть подяка за таких обставин звучить як докір: "Ти добре сьогодні відповідав. Не чекав від Тебе такого". А реакцією на помилки учнів часто бувають висміювання, різкі слова. Вчитель нетерпимий до заперечень. Усе це породжує несприятливий психологічний клімат, пригнічує ініціативу і відповідальність, гальмує формування колективістських якостей, розвиває у дітей невпевненість.

За авторитарного стилю спілкування вчитель сам вирішує всі питання життєдіяльності класу, визначає кожну конкретну мету, виходячи з власних установок; суворо контролює виконання будь-якого завдання і суб'єктивно оцінює досягнуті результати. Цей стиль керівництва є засобом реалізації тактики диктату та опіки і в разі протидії школярів владному тиску вчителя веде до конфронтації.

Людина може й не усвідомлювати того, обираючи такий стиль керівництва. Найчастіше її саму травмували таким стилем у дитинстві, і ми не можемо вийти за його межі. Життя такої людини — постійний стрес, а де стрес, там психічні зриви, хвороби. Як у нього самого, так і в тих, ким він керує. Ознаки: сльози, розлади сну, істерики, аж до погроз кинути школу чи накласти на себе руки.

Ліберальний стиль протилежний авторитарному, хоча в основі його — теж саме — слабкість «я», почуття неповноцінності (дитяча позиція за Е. Берном), але «Я» такого вчителя у своїй слабкості агресивне, ліберально-пасивне. Такий учитель не знає себе, його «Я» — сліпе, тому він не вірить собі, боїться себе, боїться бути собою і брати відповідальність, не сформований як особистість. Це дитина серед дітей. Він заробляє дешеві позитивні емоції від учнів спочатку, але їм швидко набридає, і вони «сідають йому на голову», керують ним, принижують — результати його роботи низькі.

Причому серед цих учителів є розумні, інтелектуально багаті фахівці-предметники, які досягли високого рівня знань, але не здатні зрозуміти

психологію дітей, їм бракує умінь взаємодії з колективом дітей і з людьми взагалі.

Ліберальний (поблажливий, анархічний) стиль спілкування характеризується прагненням педагога не брати на себе відповідальності. Формально виконуючи свої обов'язки, учитель, що обрав такий стиль, намагається самоусунутися від керівництва колективом школярів, уникає ролі вихователя, обмежується виконанням лише викладацької функції. Ліберальний стиль є засобом реалізації тактики невтручання, яка ґрунтується на байдужості і незацікавленості проблемами шкільного життя. Наслідки такої позиції вчителя - втрата поваги школярів і контролю над ними, погіршення дисципліни, нездатність позитивно впливати на особистісний розвиток учнів.

Як почувуються діти при такому керівництві? їм неприємно, вони розуміють ненормальність відносин між ними й дорослим. Такого вчителя не поважають. Його внутрішній стан не можна назвати нормальним. Він часто й не підозрює, що, заграючи з дітьми, перебуваючи з ними начебто нарівні, не одержує позитивного зворотного зв'язку і стоїть на грані психічного зриву, ненавидить дітей і професію.

Цей стиль — найважчий для корекції, виростити «Я» на слабкому фундаменті — завдання не з легких.

Демократичний стиль — це стиль сильної, впевненої в собі особистості (позиція «Дорослий — Дорослий» за Е. Берном), яка любить і поважає себе й дітей, наближається до них і розуміє. Такий учитель буде своє спілкування з дітьми, не занадто опускаючись до їхнього рівня й не вивищуючись над ними. Він намагається підняти їх до спілкування на рівних — наскільки це можливо для віку й індивідуальності учня. Це складно, і щасливий той учитель, який уміє так керувати, який досяг цього свідомо або має природний дар. «Я» такого вчителя по-справжньому сильне, а тому — відкрите.

Демократичний стиль спілкування передбачає зорієнтованість учителя на розвиток активності учнів, залучення кожного до розв'язання спільних завдань. В основі керівництва - опора на ініціативу класу.

Обговорення

— Який стиль керівництва найбільш ефективний?

— Чому?

Так, демократичний стиль є найсприятливішим способом організації взаємодії педагога і школярів.

Педагогічне спілкування має свою систему стилю, особливості яких залежать від обставин та індивідуальних характеристик його учасників. Спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю. Головним є активно-позитивне ставлення до учнів, любов до справи, до співрозуміння.

А як ви думаєте, чи впливає стиль спілкування педагога на самого учня? Так, і на становлення особистості учнів, формування характеру пізнавальної активності, їх емоційне благополуччя й стан здоров'я. Результати наукових досліджень свідчать, що у класах з авторитарним, суворим, недобррозичливим педагогом поточна захворюваність утричі вища, а кількість неврологічних розладів у два рази більша, ніж у класах зі спокійним, урівноваженим, чуйним педагогом, якому притаманний демократичний стиль спілкування.

Вправа «Ставлення до учня»

Один із учасників отримує перелік тверджень, реплік знайомих нам із шкільної практики. Інші учасники повинні зайняти позицію учня, до якого так звертаються, та відповісти, які емоції, стани, переживання викликають у них ці репліки. Після цього відгадати стиль спілкування в якому звернувся до них вчитель.

Можливий перелік фраз.

Берися до діла, якщо не хочеш мати неприємностей.

Дивіться, Марічка вже чудово впоралась із завданням. Хіба вам не хочеться, щоб і вас похвалили?

Не намагайтеся мене обдурити, я ж знаю, що ти ледар і облудник!

Я думаю, що ти зосередишся і добре виконаєш це завдання.

Від твоєї відповіді можна заснути, ти ніколи не матимеш у мене хорошої оцінки!

Позакривали роти! «Дуті хорошисти», повторюю для особливо «обдарованих».

Всі разом, ми обов'язково подолаємо труднощі.

Обговорення та підсумок вправи.

Практика свідчить, що нерідко один і той самий метод впливу, який використовують різні педагоги, дає неоднаковий ефект. І не тому, що не відповідає ситуації, а тому, що невластивий самій особистості педагога. Це спонукає до висновку, що кожен учитель має виробити власний стиль, індивідуальний, унікальний стиль, що поєднує в собі елементи кожного стилю педагогічного спілкування

Як приклад Вправа «витинанка із серветки»

Стиль спілкування визначає проактивний, реактивний і надактивний типи вчителів. Проактивний тип - ініціативний в організації спілкування, індивідуалізує свої контакти з вихованцями. Його настанови змінюються відповідно до досвіду. Він знає, чого хоче, і розуміє, що в його поведінці сприяє досягненню мети. Реактивний тип - гнучкий у своїх настановах, але внутрішньо слабкий. Не він особисто, а вихованці визначають характер його

спілкування з класом. У нього нечіткі, розмиті цілі та пристосувальна поведінка. Надактивний тип - схильний до гіпертрофованого оцінювання своїх учнів і вибудовування нереальних моделей спілкування; вважає, якщо учень активніший від інших, то він бунтар і хуліган, а коли пасивніший - ледар і нероба. Такі оцінки змушують учителя відповідно діяти: він час від часу вдається в крайнощі, підпорядковуючи своїм стереотипам поведінку учнів.

Вправа «Учитель — учень»

Мета: дати педагогам встати на позицію учня й учителя і проаналізувати свою діяльність, розвивати вербальні навички спілкування.

Учасники групи, залишаючись у цих же парах, сідають спинами одне до одного. «Учителю» дають геометричний малюнок, «учневі» — папір і олівець. Вони не мають дивитися одне одному в малюнки. При цьому «учитель» повинен продиктувати геометричний малюнок «учневі», у жодному разі не говорячи, що має вийти. На виконання завдання дається 10 хвилин. Потім педагоги у парах міняються ролями і протягом наступних 10 хвилин другий учасник пари малює геометричний малюнок, який диктує йому «учитель».

Наприкінці вправи — виставка малюнків і показ зразків. Учасники групи обговорюють отримані результати (табл. 6).

- Що ви відчували, коли були в ролі «учителя» і в ролі «учня»?
- Чи хотілося б вам, щоб вашу роботу оцінив учитель, чому?

Фрагмент мультфільму «Маша та ведмідь».

Обговорення і коментар щодо індивідуального стилю педагога.

Психолог підкреслює, що від того, яку позицію обирає вчитель у педагогічному спілкуванні, залежить стиль його керівництва учнями — авторитарний, демократичний чи ліберальний.

Характерним і показовим є спілкування педагога з учнями на уроках. Саме тут найпомітнішими стають усі його позитивні і негативні сторони. Російський педагог Віктор Кан-Калик (1946-1993) описав декілька типових моделей спілкування, які містять певні недоліки і помилки:

а) "Монблан". Учні поважають учителя за його знання, але він стоїть "над учнями" і "не опускається" до довірливого спілкування з ними. Це не тактика, а наслідок його характерологічних особливостей. Таку позицію, безперечно, може займати тільки хороший викладач. Це один із варіантів спілкування-дистанції;

б) "Китайська стіна". Ця модель є типовим відображенням спілкування-дистанції. Учитель навмисно відгороджується від учнів, демонструючи свою владу і переваги, що зумовлене такими якостями характеру, як підвищене самолюбство і гордість або педантизм та емоційна холодність. Спілкування має переважно формальний характер, а поведінка педагога найчастіше є авторитарною;

в) "локатор". Спілкування здійснюється вибірково, учитель переважно взаємодіє з окремими учнями або частиною класу (сильними чи, навпаки, слабкими). Це є результатом недостатнього розвитку комунікативних якостей, зокрема розподілу уваги;

г) "тетеря". Педагог не сприймає класу, переважно чує тільки самого себе, тобто спілкування практично відсутнє або одностороннє. Зумовлене воно неповноцінністю комунікативних якостей учителя;

г) "робот". На уроці педагог не відступає від програми, не реагує на зміни. Існує слабкий зворотний зв'язок. Така поведінка характерна для людей з ознаками інертності вищої нервової діяльності;

д) "я сам". Учитель не дає дітям виявляти ініціативу, усе робить сам. За такого ведення уроку спілкування має обмежений характер. Це зумовлене авторитарністю педагога;

е) "Гамлет". Спостерігається невпевненість педагога в собі і результатах спілкування. Він часто сумнівається в тому, що його розуміють, сприймають позитивно, і це знижує ефект його педагогічного впливу;

є) "друг". Педагог намагається підтримувати з учнями дружні стосунки без належної дистанції, унаслідок чого втрачає владу над вихованцями. Таке трапляється в педагогів із сангвінічним темпераментом або у тих, хто легковажний, кому не вистачає твердості і вимогливості.

У педагогічному спілкуванні надзвичайно важливою є установка вчителя.

Установка - стійка схильність людини, яка спонукає її орієнтувати свою діяльність у певному напрямі й діяти послідовно щодо всіх об'єктів і ситуацій, віддзеркалює стан особистості на основі взаємодії між потребами та їх задоволенням, забезпечує легкість, автоматичність та цілеспрямованість поведінки.

Установка може бути основним чинником, який опосередковує активну взаємодію людини та соціального середовища. Завдяки багаторазовому повторенню установочних ситуацій поступово формуються фіксовані установки людини, які непомітно для неї самої впливають на її життєву позицію. Установки можуть бути як позитивними (поведінка школяра, основана на його позитивному ставленні до вчителя), так і негативними, упередженими (ставлення вчителя до учнів, які не встигають, ще й порушують поведінку).

Роль установки в педагогічному спілкуванні було досліджено під час експерименту, який увійшов у історію педагогіки як "ефект Пігмаліона". Американські психологи Роберт Розенталь і Ленор Джекобсон після психологічного обстеження школярів, визначення рівня їх розумового розвитку повідомили вчителям, що в класах є учні з високим інтелектуальним потенціалом, і назвали прізвища дітей, які насправді мали різні успіхи й здібності. Через деякий час психологи виявили помітні успіхи

в розвитку тих дітей, які були названі серед кращих, але мали посередні оцінки. Сталося це тому, що вчителі, дізнавшись про здібності своїх вихованців, змінили установку щодо них. Навіть якщо рівень знань учня був низьким, учитель почав уважніше придивлятися до нього, а це змінювало його ставлення до учня і характер стосунків загалом. Учитель, як Пігмаліон, через атмосферу уваги й піклування в класі, доброзичливої вимогливості й любові створював умови для ефективного розвитку дитини. А найголовніше - він дивився на дитину, як на талановиту, робив усе для розвитку її таланту. Тому установка завжди має бути тільки позитивною, оптимістичною.

Вправа " Модальність "

Дуже часто в спілкуванні з учнями ми використовуємо фрази:

"Ти повинен добре вчитися! ", "Ти повинен думати про майбутнє! ", "Ти повинен слухатися вчителів і батьків ! ". Майже немає звернень, побудованих в модальності можливого : "Ти можеш ...", "Ти маєш право ..", "Тобі цікаво ...". Про себе звертаючись до учнів ми говоримо наступне: " Я можу тебе покарати ...", "У мене є повне право... ", "Я знаю що робити ... ", "Я старший і розумніший ...". Модальність повинності (ти повинен ...) важко переноситься людиною , її відчуття викликає у нього тривожні, стресові стани, тому модальність повинності в обігу вчителя до учня необхідно звести до мінімуму. Ми пропонуємо типові фрази в модальності повинності , вам необхідно перевести в модальність можливого при збереженні загального змісту висловлення . Наприклад: "Ти повинен слухатися вчителів і батьків ! " (Типова фраза) . - "Звичайно , ти можеш мати свою власну думку , але до думки старших корисно прислухатися".

"Сядь цю ж хвилину! Виплюнь жуйку!"

"Ти повинен добре вчитися! "

"Ти ведеш себе як першокласник , а не старшокласник ! "

" Ти постійно зриваєш мій урок! Ти повинен сидіти спокійно і уважно слухати ! "

"Хто з вас розбив скло у класі ? Ти повинен говорити правду! "

"Давай щоденник , я поставлю тобі двійку ! Ти повинен завжди мати з собою щоденник ! "

"Чому ви сидите не на своїх місцях? Ви повинні сидіти так , як я вас посадила ! "

"Ми в твої роки жили набагато гірше. Ти повинен цінувати турботу старших ! "

" Скільки можна байдикувати ! Ти повинен , нарешті , зайнятися навчанням ! "

" Ти постійно зриваєш мій урок! Ти повинен сидіти спокійно і уважно слухати ! "

Отже, педагогічне спілкування буде продуктивним лише тоді, коли ґрунтуватиметься на повазі до особистості учнів, розумінні їх потреб та інтересів, на вмінні правильно оцінювати ситуації і обирати необхідний тип спілкування.

А зараз поговоримо про те, без чого вся наша праця була б даремною, без чого ми ніколи не досягнемо успіхів у спілкуванні з дітьми.

— Як ви гадаєте, про що йтиме мова?

Думки вголос.

Демонструється епіграф: «Той шлях, який веде до серця людини, є найкоротшим».

Одного разу вирішив янгол віддати своє янголятко до школи. Взяв він його, і полетіли вони до величезної будівлі. «Треба вибрати вчителя від Серця і з янгольським терпінням, адже янголятко моє ще зовсім не янгол, воно — невгамовний пусун з непокірним характером...».

У класній кімнаті вчителька сиділа перед учнями, заклавши ногу на ногу, милувалася своїми нігтями. На кожному з них було намальоване маленьке сердечко. У той же час пильно слідкувала за учнями, які виконували контрольну роботу, і павиним криком припиняла будь-яку спробу списування.

«Ханжа... Не від Серця вона...».

У наступному класі учень записував на дошці речення, яке диктував учитель: «Найголовнішого очима не побачиш, пильне тільки Серце». Учень помилився і написав «Сердце».

— Скільки разів тобі пояснювати!.. Дай щоденник... Двійка!

«Неук... Не від Серця він...».

Заглянув янгол до наступного класу — там учитель проводив урок математики.

— Порахуйте, скільки разів постукає Серце протягом доби, якщо за одну хвилину воно стукає 56 разів.

Один учень, не вираховуючи, зразу вигукнув:

— 80 640 разів... А за тиждень — 564 480 разів.

Діти ахнули. А вчитель грубо перебив учня:

— Як ти смієш викрикувати з місця, та ще й без мого дозволу!

«Грубіян... Не від Серця він».

Янгол сумно подумав, залишаючи будівлю школи: «Усі згадують про Серце, але жити Серцем не хочуть...».

Засумували вчителі.

— Можливо, врятує Мудрість? — сказали вони.

І знайшли Мудреця, який сидів у печері.

— О, Мудрецю, — почали благати вони, — вкажи нам шлях до Сердця наших учнів!

Сказав їм Мудрець:

— Дам вам шлях до Сердець ваших учнів, але віддайте мені натомість дар ваш!

Учителі презирнулися: якого дару від них вимагає Мудрець?

Тоді Мудрець сказав:

Якщо в когось є роздратування, дай *мені* роздратування.

Якщо в когось є гнів, дай *мені* гнів.

Якщо в когось є жорстокість, дай *мені* жорстокість.

Якщо в когось є грубість, дай *мені* грубість.

Якщо в когось є сумнів, дай *мені* сумнів.

Якщо в когось є ненависть, дай *мені* ненависть.

Якщо в когось є злоба, дай *мені* злобу.

Якщо в когось є страх, дай *мені* страх.

Якщо в когось є зрада, дай *мені* зраду.

Якщо в когось є забобони, дай *мені* забобони.

Якщо в когось є сарана думки, дай *мені* сарану думки.

А якщо дасте пригорщу дурних звичок, я прийму і ці запилені брязкальця.

Але не забудьте, чого вартий той, хто відніме раз подароване.

Отже, я прийняв увесь бруд вашого Серця, і Воно стає чистим.

А вам відкриваю Мудрість: шляхом до Серця учня є чисте Серце вчителя! І нехай кожен педагог скаже:

Я — Вчитель.

Я — Любов і Відданість, Віра і Терпіння.

Я — Радість і Спів-радість, Страждання і Спів-страждання.

Я — Істина і Серце, Совість і Благородство.

Я — Той, хто Шукає і Дарує, Вбогий і Багатий.

Я — Вчитель і Учень, Вихователь і Вихованець.

Я — Той, хто Прокладає Шлях, і Художник Життя.

Я — Захисток Дитинства і Колиска Людства.

Я — Посмішка Майбутнього і Факел Суцього.

Я — Вчитель від Бога і Співробітник у Бога.

Молюсь тобі, серце моє, дай мудрості осягати моменти істини в житті дітей!

— Шановні колеги, я гадаю, що поради Мудреця ви будете втілювати у своїй професійній діяльності.